

A mitikus szemléletmód jellegzetességei Jókai Mór Az arany ember című regényében

Bevezető gondolatok

Jókai Mór (1825-1904) a legolvasottabb szerzőnk, „a nagy magyar mesemondó”. A 19. század második felét figyelemre méltó teljességgel élte meg: volt Petőfi kollégiumtársa, barátja, volt képviselő, irodalomszervező. Elképesztő mértékű tájékozottsággal és hatalmas teherbírással rendelkezett; *Az arany ember* (1872) című nagyregényét mindössze néhány hónap alatt komponálta. Az általa teremtett epikai világot általában **mitikus szemléletűnek** szokták nevezni. Ez azt jelenti, hogy az egyes alakok, események, fontos tárgyak mindig az aktuális jelentésüknél általánosabb, időtlenebb értelmezési lehetőséget is hordoznak. Cikkünkben *Az arany ember* mitikus síkját vesszük górcső alá.

A tétel kifejtése

Jókai munkásságát, jóllehet számtalan méltatója akad, mindmáig sokan **kritizálják** azért, mert túlzottan **leegyszerűsített**, fekete-fehér erkölcsi világrendet ábrázol, amelynek szereplői vagy nagyon jók, vagy nagyon rosszak, jellemük pedig, noha lassan körvonalazódik, egyáltalán nem változik. Ez az egysíkúság, állandóság azonban kedvez a **mitológiai értelmezhetőségnek: archetipusok és/vagy azonosulási minták** keletkeznek így, amelynek köszönhetően az olvasó az egyre növekvő időtávlatból is magáénak érezheti az ábrázolt értékeket. A regényvilágban a korabeli Magyarország voltaképpen csak külső **diszlet** a Jó és a Rossz örök harcához – a küzdelemhez, amely hasonlóképpen lezajlik a belső világban, a lelken belül is. Ehhez a motívumhoz talán a Midasz-mitosz keretében történő értelmezéssel jutunk a legközelebb.

A modern Midasz. A főszereplő, Timár Mihály alakja összekapcsolódik a görög mitológia híres phrügiai királyával, Midasszal, aki Dionüszosztól azt a képességet kapta, hogy amit kézzel érint, az arannyá változik. Timár megmagyarázhatatlan szerencsesorozatának Midasz sorsa tehát **allegóriája**; azonban a phrüg király mítosza nem csak a külső, hanem a belső, lelki gazdagságra is utal. Timárban is ez a **két erő küzd egymással**, innen eredeztethető folyamatos **nyugtalanossága** is. A külső gazdagság hiábavalóságára utal az, hogy Timár „kezében” Timéa, a szeretett lény csupán „egy élő alabástrom szobor” lehet, aki érzi, hogy hálásnak kell lennie a szerencsés embernek azért, mert megmentette apja kincsét és becsületét, valamint őt magát is fölemelte – azonban érzelmileg képtelen kötődni Timárhoz.

A természet örök ereje. Jókai mítoszteremtő erejére jellemző már maga a **regénykezdet**, a „Vaskapunyitány” is. Egyébként az is nagyon szemléletesen mutatkozik meg itt, hogy *Az arany ember* romantikus nagyregény: a romantika **természetkultusza** buja tájleírásokban ragadható meg, a mitikus, kozmikus távlat látatásában a romantikus **teljességelv**, az egyetemesség nyilvánul meg. Hatalmas **ellentétek** csapnak össze, amikor a hegyek a folyóval találkoznak. A felütés mintha nem is a közép-európai folyóról szólna, hanem egy ősi folyamról: „...közepett az óvilág óriás folyama, az Ister: a Duna”. A víz, és különösen a folyó emellett **létszimbólum** is, ezért bír különös jelentőséggel az, hogy a (csupán a) második fejezetben felbukkanó hajó, a Szent Borbála felfelé, **folyásiránnyal szemben** igyekszik átküzdeni magát a viharos részen. Abban a pillanatban váltunk **mitológiai időről a fikció valóságának idejére**, amikor megjelenik a szövegben a hajó: a 19. század eleji hajózási viszonyok, a sócsempészség vagy a pestis említése kijelöli az időpontot, és nemsokára megismerjük a Szent Borbála utasait is: **az ember parányinak tetszik** a lét hőmpölygő forgatagában. És egyvalaki van, aki úrrá tud lenni az elemeken: Timár Mihály, az arany ember.

Seholország, senkisziget. Szintén sokat elárul a mitológiai szemléletmódról a regény legkülönösebb helyszíne, a senki szigete. A **szentimentális idill** terepe ez, egy **utópisztikus** állapot megjelenítője, ahol az emberi bűn nem létezik, nincsen pénz, tulajdon, vallás. Ami van: erkölcs és szeretet. A **természetkultusz** a sziget vadonjellegében mutatkozik, a büntelen **Paradicsomra** utal azonban a gondozottkert-jelleg. Itt még ember és állat is **harmóniában** él, gondoljunk csak arra, hogy Terézát egy kutya, Almira menti meg. Feltűnő viszont ennek a paradicsomnak a **múlandó, törékeny** jellege. Alig létezik: aki ismeri, szinte nem is beszél róla, létezése, mivel egy szikla által feltartott folyami hordalékra „épült”, pillanatnyi. Szimbolikus a helye is, **határhelyzetben** az akkori magyar-török (ma szeb-román) határon, a Duna alsó folyásánál, Komáromtól éppen egy napi útra található. Ha Timár külső gazdagsága

Komáromhoz, Timéához kötődik, a senki-sziget és Noémi (Teréza lánya) bízvást tekinthető a főszereplő **belső gazdagsága kiteljesítőjének**. Nem is kérdéses, hogy Timár – hosszú szenvedés után – végül a szigetet és Noémit választja.

Női archetípusok. Végül lássunk még egy példát arra, hogyan jelenítenek meg az egyes szereplők archetípusokat. A regény nőalakjai emlékeztetnek a görög istennőkre: a nőiségnek különböző **alternatíváit** képviselik, közöttük kell eligazodnia a férfinak, Timárnak. Timéa a **tisztaság és az erényesség** példaképe, akinek azonban nincsen érzelmi perspektívája. Athalie, Brazovics Athanáz komáromi kereskedő, a gátlástalan üzletember lánya szemrevaló, ám **intrikus, rosszindulatú** nőalak. Teréza a **befogadó és megtartó anya**, míg a lánya, Noémi, szintén a **tisztaságot** képviseli, de egyszersemind az anyagi dolgoktól való **függetlenséget** is, Noémi az, aki Timárnak mint férfinak társa lehet nemcsak **gondoskodó szeretőként**, hanem később anyaként is.

A tétel összegző leírása

Az *arany ember* mitikus vetülete tehát archetipikus helyszínekből (a Vaskapu-szoros, a senki szigete), eseményekből (a meggazdagodás folyamata, konfliktus az anyagi és erkölcsi gazdagság között), valamint karakterekből (Timár, Brazovics, Timéa, Noémi stb.) áll, amelyek alapvetően változatlanok ugyan (még akár törékenységükben is, mint a senki szigete), jól tükröznek ismerős ősképeket. Sőt a változásra képtelen jellemek összhangban állnak a sorsukkal is: jellem és sors egymást tükrözi, a jók elnyerik jutalmukat, a rosszak pedig büntetésüket.